

HUMANISTIKA KAO SREDSTVO PREŽIVLJAVANJA: SVJEDOČANSTVO SIBIRSKOG ZAROBLJENIKA TIJEKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

HUMANITIES AS A MEANS OF SURVIVAL: THE TESTIMONY OF A SIBERIAN PRISONER OF WAR IN THE FIRST WORLD WAR

Suzana Inić,¹ Stella Fatović-Ferenčić,² Nikola Kujundžić¹

SUMMARY

This article looks into the autobiography of the Croatian chemist and pharmacognosist Antun Vrgoč (1881-1949) entitled My Memories of the World War 1914-1920 and published in Zagreb in 1937. The author was captured in October 1914 and deported to Siberia, where he remained prisoner of war until 1920. Since there are few memoirs describing the life of Siberian prisoners during the First World War, this work is a precious testimony about the attitude towards the prisoners of war, human relations, and the survival of an Austro-Hungarian army officer. The book shows a striking lack of civilian or military hostility towards the prisoners and the respect of the Geneva Convention. Antun Vrgoč adopted the culture, customs and language of his formal enemies, took part in their civilian life, and taught at their university. His cathartic experience of survival includes a clear message about the absurdity of war.

Key words: First World War; Siberian prisoners of war; Antun Vrgoč; Croatian pharmacognosist, Geneva Convention

¹ Sveučilište u Zagrebu, Farmaceutsko-biokemijski fakultet, Zagreb

² Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

Adresa za dopisivanje: prof. dr. Stella Fatović-Ferenčić. Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Gundulićeva 24, 10000 Zagreb. Tel.:+385 (0)1 48 25 412. E-mail: stella@hazu.hr

UVOD

Slika 1. Naslovnica drugog sveska autobiografske knjige Antuna Vrgoča: *Moje uspomene na svjetski rat 1914.-1920*, objavljene u Zagrebu 1937.

Izdržati sve ratne napore, podnijeti stotine duševnih peripetija, prepatiti mnogo a uza sve to u svakoj prilici i neprilici uzdržati ravnovjesje – to je jedna velika umjetnost.

Antun Vrgoč

Mnogi su učesnici Prvog svjetskog rata širom Europe ostavili iza sebe dnevničke zapise. Mnogi od tih zapisa su objavljeni, neki su stekli publicitet i interes šire javnosti, dok su neki još uvijek neotkriveni u privatnim arhivima. Među tim memoarskim zapisima znatno su rjeđi oni koji tematiziraju ratno zarobljeništvo u opsežnijim razmjerima. Najmanje je šest milijuna vojnika dospjelo u neprijateljske ruke tijekom Prvog svjetskog rata, no povjesničari su tek nedavno započeli sustavno istraživati ovu tematiku [1,2]. Jedno od recentnijih djela koje tematizira nasilje u zarobljeništvu tijekom Prvog svjetskog rata je knjiga Heather Jones koja se usredotočuje na nasilje koje su zarobljenici proživljavali u Britaniji, Francuskoj i Njemačkoj [3].

Na području Hrvatske sačuvana memoarska proza iz tog razdoblja je izuzetno rijetka. O ratnom zarobljeništvu u Sibiru objavljena je, međutim, knjiga sveučilišnog profesora farmakognozije na Farmaceutskom fakultetu u Zagrebu, Antuna Vrgoča iz 1937. godine [4]. Nastala je prema sjećanjima jer je dnevnik koji je detaljno vodio, u ratnom vrtlogu nepovratno izgubljen. No, kako je sâm napisao u uvodniku, događaji su mu tako snažno i neizbrisivo ostali fiksirani u sjećanju da mu nije bilo nimalo teško prizvati ih ponovno i precizno zabilježiti: *U ovoj knjizi pokušavam obnoviti sve, što sam proživio. Vanrednog sam pamćenja pa se živo sjećam sviju važnijih doživljaja. Već oko pet godina neprestano bilježim i sređujem sve, čega se samo mogu sjetiti. Događaje sam poredao historijski po prilici, kako su se zbivali... Sve sam događaje i život opisao onako, kakav je bio uistinu. Nisam ništa ni poljepšavao ni prikazivao u gorem*

svjetlu. Kod najvažnijih sam događaja spomenuo i kakvo je vrijeme bilo, a kušao sam i obnoviti ono, što sam u danom momentu mislio [4, str. 7].

Knjiga se sastoji od 547 stranica, 18 poglavlja i napravljena je u tri dijela (slika 1). Donosimo je kao primjer svjedočanstva sibirskog vojnog zarobljenika u kojem iznad svakog oče- kivanja dolaze do izražaja osobine humanosti, uvažavanja i uzajamnosti koje su se pokazale ključnima za pre- življavanje u okolnostima u kojima se autor našao.

Slika 2. Antun Vrgoč iz 1914., ljubaznošću obitelji Vrgoč

TKO JE BIO ANTUN VRGOČ?

Antun Vrgoč rođen je 30. kolovoza 1881. godine u Gunji (istočna Hrvatska) u obitelji Petra Vrgoča i Katarine Balić. U Vinkovcima je 1900. godine završio gimnaziju i nakon položenog ispita zrelosti stekao uvjete za upis studija kemije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao student svoja znanja je nastojao proširiti spoznajama iz drugih disciplina pa tako uz kemiju sluša predavanja iz botanike, zoologije, mineralogije, filozofije i farmakognozije [5,6]. Nakon diplome 1904. godine odlazi iste godine na usavršavanje u fiziološkoj botanici i farmakognoziji kod profesora Haberlandta i Moellera na Sveučilište u Graz [7]. Godine 1907. primljen je za asistenta na Farmakognoškom zavodu Sveučilišta u Zagrebu kod prof. Julija Domca (1853.-1928.), koji je podigao hrvatsku farmakognoziju na znanstvenu razinu i osnovao prvi samostalni Farmakognoški institut u svijetu [8]. Vrgoč je promoviran na čast doktora znanosti 1910. godine na Zagrebačkom sveučilištu. Dvije godine kasnije, prof. Domac ga šalje na specijalizaciju iz farmakokemije i farmakobotanike kod glasovitog profesora A. Tschircha (1856.-1939.) u Bern gdje ostaje sve do 1914. godine [9]. U Pismohrani Odsjeka za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU čuva se preko četrdeset Tschirchovih pisama kao potvrda njihove intenzivne suradnje te dubokog i trajnog prijateljstva [10].

Početak Prvog svjetskog rata (1914.), Vrgoč je zbog mobilizacije prekinuo započetu sveučilišnu karijeru (slika 2). Ranjen je i zarobljen u listopadu iste godine u galicijskim (istočnim) ratnim operacijama.

Nakon šest godina zarobljeničkog života u Sibiru, 1920. godine vratio se u Zagreb i nastavio raditi kao asistent na Sveučilištu. Naslijedio je prof. Domca 1924. kada je izabran za izvanrednog profesora farmakognozije i predstojnika Farmakognoškog zavoda, a godinu dana kasnije za redovnog profesora farmakognozije. Potvrdu svog ugleda na Sveučilištu dobiva izborom za prvog dekana samostalnog Farmaceutskog fakulteta utemeljenog 1942. godine. Smjenom vlasti 1945. godine smijenjen je iz političkih razloga s dekanske dužnosti i umirovljen. Umro je 8. kolovoza 1949. godine u Zagrebu [11].

Antun Vrgoč je bio širokog znanja, svekolikih interesa i kulture. Tečno je govorio njemački i mađarski, a dobro je vladao ruskim, engleskim i talijanskim jezikom [12]. Zbog želje da nauči talijanski jezik, kako sâm navodi u svojoj knjizi ratnih uspomena, otišao je kao dobrovoljac u pješačku pukovnicu u Trstu (1905./06.). Za vrijeme rata i zarobljeničtva u Sibiru učio je uz spomenute jezike još i poljski, ukrajinski i kirgiski jezik, a znanstveno je bio uključen u rad Tomskog sveučilišta, najstarijeg sveučilišnog središta Sibira [13].

Uz znanstvene i stručne publikacije iz farmakognozije objavio je *Uputu u farmakognoziju* (1931.) [14], modernizirani hrvatski udžbenik farmakognozije, pisan ujedno i kao komentar farmakognoškom dijelu prvog izdanja *Jugoslavenske farmakopeje* (1933.) u čijem pisanju je Vrgoč sudjelovao. Bavio se i proučavanjem nacionalne povijesti ljekarništva. Uz već spomenuto djelo *Moje uspomene na svjetski rat 1914-1920* objavio je brojne feljtone u dnevnim novinama i napisao desetak novela.

MOJ STAN I POSEBNA SIMFONIJA: VRGOČEVE DELUZIJE S GALICIJSKOG FRONTA

Vrgoč je mobiliziran početkom kolovoza 1914. godine i kao rezervni časnik austro-ugarske vojske bio u sastavu 6. ces. i kr. pješačke *regimente* (pukovnije), koja je bila upućena na Istočno bojište, u područje Galicije gdje su stigli početkom rujna 1914. godine. Iz tog razdoblja sačuvane su Vrgočeve kratke *Sličice sa bojišta* objavljene u dnevnim novinama *Hrvatska* 1914. godine [15], te uvrštene kasnije u njegovu ratnu autobiografsku prozu *Moje uspomene na svjetski rat* iz 1937. godine [4, str. 161-64]. Riječ je o autentičnim zapisima (slika 3) iz rova u kojem je bila ukopana njegova postrojba i kojeg Vrgoč opisuje kao svoj časnički stan: *Moji momci, većim dijelom Slovaci, kopaju moj novi stan: grabu dugačku jedno dva metra i pol metra široku. I sa strane mogla bi neprijateljska taneta pogoditi u bok, treba se dakle i tu osigurati. Prave mi s obje strane pleter, a na pleter nametavaju ovu vlažnu žutu zemlju. Na taj pleter dolaze još dvije do tri cigle iz zemlje. Time je čovjek bar donekle osiguran od puščanih taneta.... Žuta, vlažna zemlja - to je eto moj stan!* U trenucima zatišja Vrgoč je zapisivao misli,

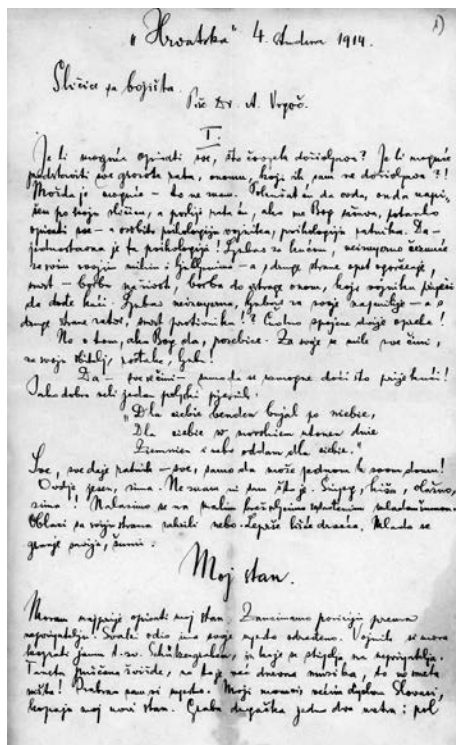
doživljaje, događaje: Naslonjen lijevom rukom na zid moga salona pišem ove retke! Bio je prisiljen svakodnevno slušati pucnjavu i topničke granate zamišljajući te zvukove smrti kao najljepše operne arije: Ovi bojni zvuci čine posebnu glazbu, posebne simfonije...Zuji mi glazba u ušima! Čini mi se, kao da u snu slušam akorde Verdijeve, Lortzingove "Undine", Wagnerove, gdje opisuju buru, gibanje zraka, fićukanje... Moj se stan drma – tresе! Komadići zemlje padaju mi na papir! ...Sretan tko tu glazbu preživi!

Vrgočeva pukovnija bila je upućena na granicu s Poljskom i Ukrajinom, pa je Vrgoč zbog bolje komunikacije s lokalnim stanovništvom nastojao naučiti poljski jezik: *Ja u mom salonu skoro cijeli dan čitam. Moderni rat: taneta puščana, granate, šrapneli lete prijeko. Što znam raditi? Usavršujem se u poljskom. Kupio sam si par poljskih knjiga i čitam.*

Pisanje, čitanje, učenje uz doživljaj ratnih zvukova kao glazbe, sve je to bio zapravo njegov protest i pokušaj psihološkog odmaka od ratnih strahota, u trenucima kad ga od smrti dijeli veoma tanka crta.

BIO SAM PROBODEN BAJONETOM... – RANJAVANJE I ZAROBLJENIŠTVO

Već 26. listopada 1914. godine Vrgoč je na bojištu kod Przemysla (jugoi- stočna Poljska) ranjen te je dospio u rusko zarobljeništvo: *Dva su me Rusa digla, položili na moj gunj, skinuli bluzu i košulju, pak mi zavezali ranu. Bio sam proboden bajonetom ispod lijevoga ramena...*[4, str. 168]. Iscrpljen i nemoćan uspio je nagovoriti ruskog vodnika da se svi zarobljenici zajedno s ruskim vojnicima povuku prema ruskim položajima jer je znao da će austro-ugarska vojska uskoro krenuti u osvajanje izgubljenih rovova. To se uistinu i dogodilo. Tako je Vrgoč, zahvaljujući poznavanju ruskog jezika kojeg je naučio čitajući rusku

Slika 3. Originalan Vrgoč zapis Slićica sa fronte iz 1914, rukopis u posjedu obitelji Vrgoč

literaturu i družeći se s ruskim studentima u Bernu, još jednom izbjegao sigurnu smrt. Nakon ponovnog zauzimanja izgubljenih položaja, austro-ugarski vojnici su sljedeći dan, upravo pristigli paket s osobnim stvarima naslovljenim na Vrgoča, našli uz poginulog vojnika iz njihove satnije i zabunom su Vrgoča proglasili mrtvim. Supruga Irena dobila je službenu obavijest od Ratnog ministarstva iz Beča o njegovoj smrti 26. listopada 1914. godine [4, str. 174]. Gotovo tri mjeseca Vrgočeva supruga pokušavala je vojnim i gradskim vlastima dokazati da je njezin suprug ipak živ, a jedan od dokaza bilo je i pismo koje je Vrgoč uputio supruzi iz zarobljeništva u Sibiru 1915. godine [16].

Po zarobljavanju Vrgoč je bio otpremljen na kolima s konjskom zapregom punim slame od Novog Sambora do Lavova, potom željeznicom do Kijeva. Na početku te svoje zarobljeničke putovanja prvi put se suočava sa ruskim vojnicima i doživljava ih kao dobre ljude: *Do Lavova nisam ništa od njih ni neprijateljskog ni zlobnog, ni ujedljivog ni rječju, a kamoli činom doživio* [4, str. 177]. Ruskog potčasnika koji je bio zadužen da prati ranjenike, Vrgoč opisuje kao čovjeka iz kojeg odiše dobrota i koji ga je neprestano nudio pićem i jabukama. Međutim dolaskom u Lavov, tu idiličnu sliku ruskog vojnika zasjenio je incident na ulazu u zarobljeničku vojarnu kad je dobio pljusku samo zato što je austro-ugarski zarobljenik. Taj čin, protivan vojničkoj časti, duboko mu se usjekao u pamćenje: *Carizam je dakle dozvolio sebi ćuškat i ranjenog i za boj nesposobnog čovjeka, a bez ikakva razloga! To me je tako ogorčilo, da sam htio počinuti samoubojstvo. Bio sam bespomoćan. Uvreda je bila prevelika, a na nju nisam mogao nikako reagirati, a kamoli tražiti zadovoljštinu* [4, str. 179].

UGAO SMRTI – HOSPITALIZACIJA U BOLNICI U SAMARI

U Kijev su ranjeni zarobljenici stigli 4. studenog 1914. godine te su smješteni u vojarnu. Vrgoč je kao ranjeni časnik dobio posebnu sobu s jednim krevetom. Iz Kijeva je poslao prvo zarobljeničko pismo svojoj supruzi iz kojeg doznajemo: *Za tjedan dana po prilici doći ću u novu postaju, novu domovinu; tamo imaju časnici slobodu, stan i pedeset rubalja na mjesec. Odslije ćete od mene dobivati još manje pisama i karti nego li prije, jer ću jako daleko odputovati* [4, str. 181]. Vrgoč je bio upoznat s odredbama Ženevske konvencije i očekivao je s pravom da će se ona primjenjivati na zarobljene časnike. Iz Kijeva je s previjenom ranom krenuo s ostalim ranjenicima željeznicom prema Samari. Na putu je osjećao slabost, neprestano žed, bio je bez apetita, iako su uredno dobivali obroke, a tijelo mu je gorilo od visoke temperature. Odbijao je pomisao da je teško bolestan pa čak i onda kad mu je medicinsko osoblje objasnilo da mora u bolnicu. Kao vojniku i časniku, tjelesno izvježbanom bilo

mu je teško prihvatiti činjenicu da je nemoćan i da treba nečiju pomoć, a posebno mu je bila teška pomisao da prihvati pomoć: *Čvrsto sam bio odlučio da ne idem u rusku bolnicu. Pokušavajući ustati s kreveta, u vagonu u kojem je ostao bespomoćno ležati, izgubio je svijest zbog slabosti i pao. Krvario je iz nosa, a njegovo medicinsko znanje spasilo ga je da ne iskrvari: U torbi za kruh imao sam malo soli u drvenoj solenici. Jedva sam se digao sa poda i dohvatio torbu, izvadio malo soli i natrpao, koliko sam mogao u nos. Peklo me je vraški, no krv sam morao zaustaviti, a dobro sam znao, da se krv može zaustaviti solju i da sol vraški peče* [4, str. 182].

Potpuno iznemogao i na rubu svijesti odnesen je iz vlaka na nosilima u vojnu bolnicu u Samari gdje mu je nakon pregleda odzvanjao glas liječnika da će umrijeti. Smrt izvan ratišta, u bolesničkoj postelji Vrgoču je bila nezamisliva. U tom trenutku, na rubu smrti osjetio je jaku i bolnu čežnju za obitelji i rodnim krajem: *Bilo mi je žao, da se moram dijeliti od svijeta, od mojih i da moram umrijeti daleko u tuđoj zemlji, gdje mi nitko neće moći doći na grob, a moji neće moći ni doznati, gdje mi kosti leže pokopane* [4, str. 185]. Vrgoč je bio potpuno tjelesno i psihički iscrpljen, neprestano je imao halucinacije sa ratišta i strah od smrti, a većinu vremena provodio je u bunilu i bez svijesti i gotovo tri tjedna s temperaturom od 40°C. U razgovoru s medicinskom sestrom doznao je koliko je bio teško bolestan: *Imate velike temperature. Na lijevoj strani prsiju, na gornjem dijelu rebara u visini pazuha imate upalu porebrice i već se počeo stvarati eksudat. Rana ne pokazuje ništa abnormalnoga. Visoka i konstantna temperatura upućuje nas još i na to, da ste zaraženi tifusom* [4, str. 187].

Njegovo prvo pismo poslano iz bolnice 5. studenog 1914. napisala je medicinska sestra na ruskim jeziku jer je bio toliko slab da nije mogao držati olovku i pisati. U tom pismu Vrgoč javlja supruzi da je u zarobljeništvu u vojnoj bolnici u Samari i da je lakše ranjen [4, str. 188]. Zbog tifusa nije smio uzimati nikakve lijekove, a porebricu su mu liječili oblozima sa sublimatom (HgCl₂). Iako je imao ubodnu ranu u području prsnog koša, upalu porebrice i tifus, Vrgočevo jako srce i snažna volja za životom omogućili su mu da nakon šest tjedana napora i patnji konačno ustane iz kreveta. Najteži bolesnici ležali su u uglu nasuprot njegova ležaja i on je uznemireno gledao kako često takve bolesnike ujutro iznose zamotane u bijelu plahtu. Taj ugao sobe nazvao je *ugao smrti* o kojem piše: *Motreći nekoliko noći ovo premještanje ustanovio sam, da u taj ugao nose kandidate smrti. Ja sam mu zato dao ime ugao smrti, jer tko je tamo došao, nije na svojim nogama izlazio iz bolnice već su ga iz toga ugla odnijeli u mrtvačnicu* [4, str. 189]. I sâm je ležao u tom dijelu bolesničke sobe kad su ga donijeli u bolnicu svjestan koliko je bio blizu ugla smrti. Vrgoč se tvrdoglavo

odupirao bolesti smišljanjem raznih dosjetki i šala na račun svoje visoke temperature koja je noćima bila toliko visoka da je redovito gubio svijest. Pokušavao je održavati svoje uobičajene navike tražeći da ga briju, pratio je događaje u Rusiji čitajući ruske dnevne novine *Ruskoje Slovo* koje je kupovao u bolnici. Kad se malo oporavio razgovarao je njemačkim i ruskim jezikom s liječnicima, ostalim ranjenim vojnicima i medicinskim osobljem, prenoseći im svoje farmaceutsko znanje i raspravljajući o opiju, kininu, kokainu te o načinima proizvodnje sintetičkih i prirodnih lijekova. To je bio nagovještaj njegove pobjede nad bolešću što je potvrdio i primarius koji ga je temeljito pregledao i s istinskim veseljem zaključio: *Čestitam vam! Spašeni ste! Kriza je sretno prošla! Visoka je temperatura dobro djelovala na upalu porebrice. Eksudata pod prstima više ni ne osjećam. Sve je dobro! Uostalom vi ste tako zdrav i tako jake konstrukcije, da bi preživjeli i još jednu komplikaciju* [4, str. 192]!

Vrgočev oporavak je tekao vrlo polagano, ali opasnost od zaraznih bolesti nije prestajala. Tim više što nije postojala izolacija bolesnika za koje se sumnjalo da su zaraženi već su svi ranjenici bili smješteni u istoj sobi. Ta okolnost dodatno ga je uznemiravala: *Riječ karantena nije postojala u gradu Samari. Bio sam svjestan sviju posljedica ovakvog postupka i bio sam siguran, da će jednom, bilo kada buknuti u našoj bolnici makar kakva epidemija. No što sam mogao napraviti? Ništa. Otići nisam mogao iz bolnice. Nije mi preostalo ništa drugo nego da ležim u bolnici i čekam povoljan moment, da se izvučem odavle, kada mi bude malo bolje* [4, str. 191]. Za vrijeme Vrgočeva boravka u bolnici posjetila ih je i komisija za pregled zarobljenih ranjenika a sastojala se od visokog vojnog liječnika, nekoliko viših časnika, predstavnika ruskog Crvenog križa i osoblja bolnice. Obilazeći bolesnike zanimalo ih je njihovo zdravstveno stanje, da li imaju odgovarajuću bolničku skrb, na kojem ratištu su sudjelovali, odakle dolaze, a s Vrgočem su raspravljali i o političkim prilikama u Hrvatskoj.

ZAPOVIJEDAM VAM, DA NE POSTUPATE ZLO S OVIM ZAROBLJENICIMA. NJIHOVO ZLO IMATE OLAKŠATI, A NE POVEĆATI GA!

Nakon upornog inzistiranja da želi otići iz bolnice, Vrgoč je konačno 12. prosinca 1914. godine otpremljen željeznicom u daleka prostranstva hladnog Sibira. Posljednja vijest o samarskoj bolnici, primljena od ranjenog zarobljenika s kojim je ostao u prepisci, potvrdila je Vrgočeve sumnje o epidemiji pjegavog tifusa, a potom i kolere koja je usmrtila desetke bolesnika, nekoliko liječnika i medicinskih sestara. Logično zaključivanje, snalažljivost i upornost spasila ga je od još jedne opasnosti odnosno neizvjesne borbe sa zaraznim bolestima.

Vrgoč je u vlaku kao časnik dobio i svog poslužitelja. Prema propisima Ženevske konvencije zarobljeni vojnici su dobivali stan i hranu, a časnici su bili smješteni u stanove s poslužiteljem i dobivali mjesečno 50 do 150 rubalja ovisno o činu. Prvo Vrgočevo odredište bio je sibirski grad Omsk u koji su stigli 22. prosinca 1914. godine. Hodali su pola sata u običnim vojničkim cipelama i vojničkim kabanicama na temperaturi od -30°C do vojarne u koju su trebali biti smješteni. Iz razgovora s ruskim vojnicima doznao je da je u jednoj od preostalih zgrada vojarne, a nekadašnje kaznionice, živio i Dostojevski koji je bio osuđen na četverogodišnje sibirsko progonstvo [17]. Vrgoč je s ostalim zarobljenicima mogao slobodno ići u grad od ranog jutra do večeri bez vojnog nadzora jer nije bilo potrebe za vojnom pratnjom. Naime u Sibiru su se temperature zimi spuštale i do -60°C, a udaljenosti među gradovima mjerile su se u tisućama kilometara tako da je bijeg iz ovako izoliranih gradova bio zapravo nemoguć. Na svakom uglu ulice dočekivala ih je upaljena vatra jer je hladnoća prodirala do kosti. Vrgoč je sibirsku zimu osjetio vrlo brzo spavajući s glavom uz prozor što mu je donijelo neizdržive glavobolje koje je nakon nekoliko tjedana izliječio premazivanjem glave jodnom tinkturom. Svaki oporavak u njemu je budio nove izazove, bijeg od stvarnosti zarobljeničkog života. Sada je maštao o upoznavanju ruskih seljaka o kojima je još kao gimnazijalac, učeći ruski, čitao u originalnim djelima ruskih klasika Turgenjeva, Tolstoja i Gorkoga. Vrgoč je bio svjestan da ga neće poslati na selo, gdje je trebalo pomagati seljacima, jer se još oporavljao i bio prilično slab i teško pokretan. Ruske vojne vlasti zabranile su takvim zarobljenicima odlazak iz Omska. Pa ipak, odlučnost i ustrajnost da osjeti izvorni život ruskog seljaka se isplatila. Ovako je opisao pukovnika koji mu je odobrio odlazak u sibirsko selo: *On je bio strog čovjek, nije volio mnogo razgovarati, no lijepo se uvijek ponašao prema zarobljenicima i išao im na ruku* [4, str. 215]. Nakon tri dana izdana je pismena zapovijed: *Sto vojnika – zarobljenika sa poručnikom Vrgočem, ima na večer dne 24. siječnja 1915. u državnu zemljanku (ruske podzemne nastambe sa krovom na površini) kod kolodvora, tamo prenočiti i ranim vlakom krenuti prema Novo Caricinskoje* [18] (slika 4). Ruski časnik koji je ispratio zarobljenike na vlak izdao je nalog svojim vojnicima: *Zapovijedam vam, da ne postupate zlo s ovim zarobljenicima. Njihovo zlo imate olakšati, a ne povećati ga* [4, str. 217]!

Dolazak u selo Novo Caricinskoje za Vrgoča je bilo novo iskušenje sibirske zime. Na željezničkoj postaji srdačno ga je i zaštitnički dočekao ruski seljak zadužen za njegovu skrb. Novac koji je trebao dobivati od Vrgoča (15 rubalja mjesečno) za stan, hranu i poslugu njemu je predstavljao pravo bogatstvo u siromaštvu Sibira, a posebno u ovim nemirnim ratnim vremenima.

Slika 4. Antun Vrgoč (sjedi desno) u Omsku prije odlaska u Novo Caricinskoje, 1915. Vrgoč je poslao u Hrvatsku desetak takvih fotografija, a stigle su samo dvije. Jedna je poslana iz Tare 26. studenog 1917. i sačuvana je u privatnoj zbirci obitelji Vrgoč.

Zato su seljaci s nestrpljenjem dočekivali zarobljenike na željezničkim postajama kako bi ih preuzeli i odveli na čuvanje u svoje skromne domove. Saonice kojima je Vrgoč sa svojim domaćinom krenuo u selo postale su nepremostiva prepreka za njegovo potpuno nezaštićeno, izmučeno i bolešću oslabljeno tijelo: *Kroz rukavice od jelenje kože kao i kroz rukave ljetne bluze i kabanice prolazila je zima do kosti ruku. Prsti su postali negibivi i činilo mi se, kao da su ukočeni. U noge kao da su došle hladne šipke, iz kojih se zima sve više širila... Lubanjom mi se hladnoća širila od čela dalje prema zatiljku. Činilo mi se, kao da je kost lubanje smrznuta i da hladi mozak... Iz lubanje kao da su doticale neugodne igle mozak i bockale po njemu...To me je jako bolilo. Zimu sam sve bolnije osjećao sve dotle, dok jedna takova ledena igla nije ubola u jedno mjesto*

mozga....Cijelo tijelo postalo je već skoro ukočeno. Nekakvo ugodno čuvstvo počelo se širiti cijelim tijelom...Činilo mi se kao da se nekuda dižem, penjem iz ovih hladnih saonica. Znao sam, da se smrzavam [4, str. 222]. Vrgoč su ukočenog, smrznutog i bez svijesti smjestili u krevet i nakon četiri dana ležanja, u miru i tišini tople sobe, ponovo je slavio život dobrotom ruskih seljaka koji su ga njegovali s najvećom pažnjom. Njihovu dobronamjernost i toplu ljudsku dušu Vrgoč je osjećao kao novu životnu i duhovnu snagu koja ga pokreće.

STRPLJIVOST JE POVEZANA SA USTRAJNOŠĆU; USTRAJNOST ZAHTIJEVA OTPOR
I RAD

Vrijeme oporavka Vrgoč je provodio u čitanju Tolstojeva izvornika *Rat i mir*, ali i drugih knjiga, u razmišljanju o sebi, o tragediji rata i ljudskim patnjama koje ga prate, o povratku kući. Samoća i monotonija života u zatvorenoj maloj sobici, u predjelu gdje hladnoća prijete i postaje najveći neprijatelj, počela je u njemu izazivati malodušnost, nemir i depresiju. Tražio je načine kako savladati ovu psihičku krizu opirući se pomisli da ga vlastita psiha uništava: *Strpljivost je povezana sa ustrajnošću; ustrajnost zahtijeva otpor i rad. Zaposlen čovjek ne dopijeva na kojekakve misli i zato mu u duši nastaje mir. Posao i rad je najbolji lijek za sve one, kojima živci počinju popuštati. Zatočenje, osamljenost i progonstvo najbolja su škola strpljivosti...Odmah sam odlučio, da se sam zaposlim i da pišem dnevnik, a s druge strane da se potpuno usavršim u ruskom jeziku te da nađem vezu sa selom* [4, str. 230].

I tako je Vrgoč počeo s velikim žarom i ustrajnošću pisati svoj dnevnik. U prvoj polovici bilježnice, kupljene još u Omsku prije polaska na selo, opisao je doživljaje s bojišta na njemačkom jeziku, a druga polovica bile su uspomene iz Sibira pisane hrvatskim jezikom. Ova jezična odijeljenost događaja i doživljaja vjerojatno je predstavljala Vrgočevu nesvjesnu želju za fizičkim odvajanjem ratnih strahota s bojišta od mirnijeg zarobljeničkog života i nade u povratak kući. Vrgoč je vodio bilješke cijeli dan s istinskom radošću: *Zabilježio sam bio u taj dnevnik svaku ma i najmanju sitnicu, svaki ma i najobičniji razgovor, koji sam vodio sa seljacima, građanima, profesorima, vojnicima...Opisao sam do tančine u njemu život Rusa, Kirgiza, Baškira, Tatara, Mordvina, Burjeta, Kitajaca, s kojima sam dolazio u doticaj. Bilo je u njemu rijetkih i zanimivih opažanja iz života primitivnih, no vrlo dobrih ljudi Azije odnosno Siberije* [4, str. 231]. Često je razmišljao kako jednostavne i naoko beznačajne stvari kao što je vođenje dnevnika ili ispijanje čaja kad promrznut uđeš u toplu sobu, mogu čovjeku činiti zadovoljstvo u trenucima potpunog beznađa. Živjeti od takvih sitnih zadovoljstava Vrgoču je pomoglo u održavanju mentalne snage. Pisanje dnevnika završio je nakon četiri godine, početkom 1920. godine, i nakon ispisanih šesto stranica najintimnije ispovijedi. Ovi dnevnički zapisi Vrgoču su pružali utočište i bijeg od surove i neizvjesne stvarnosti zarobljeničkog života. Svoj dnevnik je izgubio iste godine, prije povratka u domovinu i o njemu sa sjetom piše: *Dnevniče moj, mile moje intimne i rijetke uspomene, tebe je nestalo. Nestalo je jednoga dijela moje duše baš iz onih najburnijih dana moga života! Propalo je ono, što bi ti bio sačuvalo od onoga, što čovjek može staviti na*

papir. Tebe je nestalo, a ja te nikada ne mogu, a i neću zaboraviti, jer si mi bio tako drag kao malo šta na svijetu [4, str. 232].

Uz pisanje dnevnika, družio se s ruskim seljacima koji su ga svakodnevno posjećivali i od njih učio pravilan ruski izgovor. Pokušavao je savladati i kirgiski jezik koji je bio vrlo sličan turskom, kako bi bio što bliskiji s Kirgizima i upoznao njihovu kulturu i običaje. Od njih je doznao za tradicionalno liječenje tuberkuloze s kiselim mlijekom kobile (*kumis*) koje se miješalo sa stučenicim glavicama maka (sadržavale su morfin i kodein) [19]. Seljaci su često koristili njegovo farmaceutsko znanje i dolazili po lijekove iz priručne ljekarne koju je kupio u Omsku prije puta na selo. Vrgoč je s veseljem prihvatio i poučavanje obrazovnijih Rusa njemačkom jeziku. Budući da nije imao nikakvu njemačku literaturu, sam je sastavljao rusko-njemački i njemačko-ruski rječnik te pisao kratke članke za čitanje i prevođenje s njemačkog jezika. Družeci se sa sibirskim seljacima naučio je da se mora prilagoditi njihovim običajima i političkom okruženju. Znao je da se njegovo ponašanje i postupci prate i zato je bio oprezan u ophođenju s ljudima. Ruska carska vlast je neposluh i svako protivljenje kažnjavala progonstvom u potpuno izolirane dijelove Sibira gdje su uvjeti života bili čak i za sibirske seljake zastrašujući. Međutim seljaci koji su prihvatili zarobljenike morali su se prema njima korektno ponašati što je potvrdio i carski izaslanik dolazeći u selo isplatiti zarobljenike: *Sami si ne smijete krojiti pravdu, zato je car ovdje, da dijeli pravdu, pogotovo ne smijete istupati protiv zarobljenika, jer car ne dozvoljava, da i dlaka padne sa glave ljudi sa zapada* [4, str. 245].

Kao zarobljeni časnik Vrgoč je svaki tjedan pisao izvješće o uvjetima života ostalih vojnika koji su došli u selo zajedno s njim. Prigovori su se uglavnom odnosili na jednoličnu prehranu, a nezadovoljni vojnici mogli su mijenjati smještaj što je za seljake značilo gubitak mjesečnog primanja od šest rubalja. Zbog toga su se ovakve pritužbe brzo rješavale uvođenjem kvalitetnije prehrane zarobljenih vojnika. Nakon gotovo pet mjeseci mirnog zarobljeničkog života Vrgoč je po nalogu vojnih vlasti premješten ponovo u Omsk, početkom lipnja 1915. godine [20]. Odlazak iz sela on ovako opisuje: *Žao mi je bilo ostaviti ove dobre ljude, koji su me prigrlili i primili kao svoje...Boravak u sibirskom selu jest najljepše vrijeme što sam ga proveo za vrijeme od šest godina u Sibiriji...* [4, str. 301].

BOŽANSTVENA KOMEDIJA, JEZICI I SNOVI O OSNUTKU PUČKOG SVEUČILIŠTA U TARI

Već početkom srpnja iste godine putuje brodom u novo odredište, Taru, gradić na rijeci Irtiš [21]. Prema ruskim vojnim propisima grad im je trebao osigurati smještaj, ogrjev i krevet sa slamnjačom, a ostalo su zarobljenici sami kupovali. Kako je u gradu bila nestašica slame, a perja nije niti bilo, zarobljenici su jastučnice i slamnjače punili travom koju su brali šetnjom kroz stepu svaki dan.

Vrgoč se u Tari posvetio usavršavanju talijanskog jezika čitanjem Manzonijevih *Zaručnika* i proučavanjem Danteove *Božanske komedije*. Te knjige je dobio iz Njemačke preko Crvenog križa i s velikim žarom je učio napamet njemu najzanimljivije dijelove iz tih djela čuvenih talijanskih pisaca. Od dvadesetak naručenih knjiga znanstvenog i literarnog sadržaja dobio je svega nekoliko, a među njima je bio i mađarsko-njemački rječnik. Zbog svoje strasti prema stranim jezicima odlučio je učiti mađarski i engleski jezik. S engleskim je imao problema jer je u Tari mogao kupiti samo rusko-englesku gramatiku. Dodatna poteškoća je bila ta što ga je poučavao Čeh, profesor engleskog, pa se poduka odvijala preko njemačkog jezika koji su obojica znali.

Kao kemičar i farmakognost, Vrgoč se okušao i u proizvodnji vina koje je u Tari bilo skupo i teško se dolazilo do njega, a bližio se Božić [22]. Nakon mjesec dana pokusa vrenja sa suhim grožđicama, šećerom i kvascem, konačno je dobio pitko vino koje se kasnije pravilo po njegovom receptu i među drugim zarobljenicima, a uživale su ga i ruske vojne vlasti u Tari.

Za vrijeme svog trogodišnjeg boravka, Vrgoč je upoznao život ljudi u Tari, njihova moralna načela, vjerska i religijska pitanja. Održavao je vezu sa farmaceutskom znanošću kroz razgovore s gradskim ljekarnikom koji mu je pribavljao ruske i njemačke kemijsko-farmaceutske znanstvene i stručne časopise. A vezu sa svojom obitelji pokušavao je uspostaviti preko dopisnica koje su uglavnom bile na njemačkom jeziku zbog jake ruske cenzure. Naime pisma s njemačkim tekstom cenzurirali su ruski Nijemci koji su bili indiferentni prema drugim narodima dok su pisma na hrvatskom jeziku cenzurirali ruski caristi slavenskog podrijetla i te su cenzure bile puno strože i pisma nisu stizala na odredišta. Jednu od rijetkih dopisnica na hrvatskom jeziku iz toga doba Vrgoč je poslao 15. svibnja 1917. godine iz Tare: *Draga moja Ireno! Dok ti ovu kartu pišem, napolju snježna vijavica i bura. Upravo nesnosno vrijeme. Nije osobito hladno, samo -4 °C, ali zato vjetar prodire do kostiju. Valjda će i ovdje ljeto skoro nastati i biti lijepo vrijeme. Ja sam zdrav. Za mene se nemoj puno brinuti.*

Pazi na sebe i na Juricu. Kako bi rad htio doznati, kako vas dvoje živite! Valjda ćeš i ti jednom saspa zdrava biti! Ja sam cijeli dan zaposlen čitanjem i učenjem. S Kosokovićem učim mađarski i već sam toliko naučio da mogu čitati mađarske knjige. Što je s mojim bratom? Za njega sam vrlo zabrinut. Grli vas, ljubi vaš tatica [23]. Vrgoč je u pismima uvijek naglašavao da je zdrav ali samo zato da ne uznemirava svoju brigama ispaćenu obitelj: *To sam im javljao samo, da ih umirim. Reumatizam me je međutim uvijek mučio sad jače, sad slabije: u rebrima, lopaticama, u petama noge i osobito u krstima. I išijas me je koji puta jako smetao. Neprestanim parenjem u banji ublažio sam te boli tako, da sam redovno mogao bez boli prospavati cijelu noć. Mnogo puta me mučilo mjesto, gdje sam bio uboden. U noći bi se iznenada probudio i oćutio jaku bol na ubodenom mjestu, skoro tako jaku kao onda, kad sam bio proboden [4, str. 356].* Ratno i zarobljeničko iskustvo ostavilo je trajne posljedice na njegovo zdravlje tako da je po povratku kući (1920.) neprestano imao šum i pritisak u glavi, a zbog reumatizma je znao danima ležati u krevetu.

Početkom studenog 1917. godine Vrgoč je u Tari osmislio i znanstveno-popularna predavanja iz kemije i farmakognozije nastojeći zarobljenim časnicima približiti prirodne znanosti. Na to ga je potaknulo saznanje o vojnom logoru u sibirskom gradu Krasnojarsku gdje su zarobljeni sveučilišni profesori iz Njemačke, Austrije i Mađarske održavali predavanja studentima i maturantima koji su dospjeli u rusko zarobljeništvo. Nakon rata, većina država i njihovih vlada priznala je tim studentima odslušane predmete u vojnom zarobljeništvu. Predavanja je Vrgoč pripremao na njemačkom jeziku iz ruskih znanstvenih knjiga, a ljubaznošću tamošnjeg ljekarnika dobivao je biljne droge i farmaceutske preparate neophodne za predavanja. Međutim zbog slabog predznanja iz botanike, kemije i fizike, slušača je bilo sve manje pa su predavanja prestala krajem iste godine. Tako je Vrgočeva želja da osnuje pučko sveučilište u Tari ostala neispunjena.

JA SAM RANJENA, IZMUČENA ZVIJER. IDEM KUĆI.

Vijesti o izbijanju Ruskog građanskog rata 1918. godine, Vrgoča su potaknule na razmišljanje o mogućnostima bijega iz zarobljeništva. Vrijednost novca u vrijeme ruskog građanskog prevrata jako je pala tako da su zarobljenici bili prisiljeni dodatno raditi da bi se prehranili: *Za ono pedeset rubalja, što smo dobivali od Rusa, nije se moglo ovdje kupiti skoro ništa. I trgovci i seljaci sakrili su sve svoje produkte. Vojna nam je uprava uz odštetu davala variva, mesa i kruha, da uzmožemo živjeti [4, str. 415].* Vrgoč je u to vrijeme boravio u vojnom logoru u Tomsku gdje se uključio u proizvodnju kartonskih kutija. Namjeravao

je tu vještinu povezati sa svojim znanjem izrade kozmetičkih krema, masti, pudera, stomahika, antiseptičkih voda za ispiranje usne šupljine i dr. Svoje proizvode pakirao je u kartonsku ambalažu koju je sâm izrađivao i prodavao u gradu preko preprodavača koji su dobivali glavninu zarade. Da bi zaradio što više novca neophodnog za put u domovinu, Vrgoč se odlučio i za proizvodnju likera, koji je pripremljao iz alkohola i šećera, te ga preko posrednika prodavao u gradu. Vojne vlasti u tomskom logoru tolerirale su tu proizvodnju jer su alkoholna pića bila tražena roba u Tomsku. Svu ušteđevinu Vrgoč je mijenjao u stranu valutu (dolare, jene) i brižno čuvao za povratak kući. Slobodno vrijeme provodio je u učenju mađarskog jezika kojeg je zavolio čitajući mađarske klasike (Petőfi, Aranyja, Mikszátha, Madácha i dr.). Knjige je posuđivao u knjižnici logora, a stizale su preko Crvenog križa iz Budimpešte.

Promišljajući kako što brže doći do istoka Rusije gdje su šanse za bijeg bile realne, Vrgoč se priključio Francuskoj legiji koja je u građanskom ratu u Rusiji podržavala bjelogardijsku vladu admirala A. Kolčaka (1874.-1920.). Svoj položaj francuskog legionara iskoristio je u znanstvene svrhe. Radio je kao asistent farmaceutске kemije i farmakognozije na Farmaceutskom zavodu Tomskog sveučilišta u zimskom semestru 1919./20.: *Naša je legija htjela svakako, da ja nju na sveučilištu zastupam kao čovjek znanosti, da Rusi vide, da u našim vojničkim organizacijama ima ne samo vojnika nego i modernih učenjaka* [4, str. 435]. Prije Prvog svjetskog rata bilo je to jedino sveučilište u Sibiru. [13]. Vrgoč je sudjelovao u vođenju studentskih vježbi, pripremao farmakognoške mikroskopske preparate i proučavao rusku farmaceutsku literaturu. Znao je na Sveučilištu ostajati i deset sati dnevno. Svoje dojmove s Tomskog sveučilišta opisao je u članku pod naslovom *A Siberian University* objavljenom u stručnom engleskom časopisu *The Chemist and Druggist* [24] i hrvatskom stručnom časopisu *Farmaceutski Vjesnik* [25]. U istim časopisima objavljuje i članak s prikazom kemijske i farmaceutске industrije u Sibiru [26,27].

Pad Kolčakove vlade (1920.) i nemiri građanskog rata na cijelom području Rusije, Vrgoča su doveli do čvrste odluke: *Ako sad, u ovome kaosu ne izađem, neću više nikada moći odavle izaći. Ja sam ranjena, izmučena zvijer. Idem kući. Odlučio sam da idem kući...*[4, str. 447]. Njegova nadanja su se ispunila jer je zajedno s Legijom bio upućen vlakom sve do Vladivostoka, luke na krajnjem istoku Rusije. Nakon nekoliko mjeseci, u kolovozu 1920. godine brodom je krenuo prema Hrvatskoj [28]. Plovio je četrdeset dana preko Tihog i Indijskog oceana, te Sredozemljem sve do Jadranskog mora, a dubrovačka luka je bilo

njegovo posljednje odredište i ponovni doticaj s domovinom nakon šest godina sibirске zarobljeničke stvarnosti [29].

ZAKLJUČAK

Za razliku od drugih publikacija koje donose podatke o zlostavljanjima u zarobljeničkim logorima tijekom Prvog svjetskog rata, memoarska proza Antuna Vrgoča *Moje uspomene na svjetski rat 1914-1920* prikazuje posve drugačiju stvarnost. Doima se kao da je njezin protagonist prije bio na studijskom boravku u nekoj stranoj zemlji kako bi usvajao jezik i običaje njezinih stanovnika, a ne u zloglasnom Sibiru iz kojeg su se zarobljenici tek iznimno mogli uspješno osloboditi. Težina i beznadežnost Vrgočeve pozicije proizlazi iz izdvojenosti, surovih klimatskih uvjeta i bespomoćnosti, a ne iz zlostavljanja ili nasilja, što je uvelike moglo biti ostvareno i poštivanjem Ženevske konvencije koja se uvažavala osobito kada se radilo o časnicima.

Osvješčujući činjenicu da mu je strpljenje jedini izlaz iz situacije u kojoj se nalazi, bilo da je riječ o ratištu ili zarobljeništvu, Vrgoč se s velikom energijom i žarom baca na intelektualni rad, ne gubeći interes za svekolike sadržaje. Poljski uči u rovu dok oko njega fijuču metci, ne samo s namjerom da potisne stvarnost u kojoj se nalazi već i da bolje komunicira s lokalnim stanovništvom. Vrgoč ima izrazitu sposobnost reflektiranja prihvatljivije verzije istine, o čemu svjedoče opisani obrambeni mehanizmi u stanju stresa ekstremnih ratnih uvjeta, kada opisuje da umjesto granata osluškuje glazbu pretvarajuću zemljani blatni rov, koji ga štiti od ranjavanja, u svoj udobni stan.

Stabilnost duha tijekom zarobljenništva učvršćuje uvelike pomoću humanistike (od jezika i književnosti do etnologije i politike). Čita Tolstoja, Dantea, Manzoniya, Petőfija, Aranyja, Mikszátha, Madácha, političke dnevne novine *Ruskoje Slovo*, ali i piše i uči o životu lokalnog stanovništva s kojim se uvelike sprijateljuje. Podučava, od individualne razine do popularnih i pučkih predavanja, pa do razine sveučilišne nastave. Tako nastaje opis proživljenog onkraj stvarnosti, tako izdržava čekanje do izbavljenja. Potreba bilježenja i fiksiranja svega što mu se događa u ratu i za vrijeme zarobljenništva svojevrsna je rekapitulacija proživljenog, osviještenje ali i konstruiranje povijesti proživljenog u ekstremnim uvjetima izolacije ili na rubu života. Važno mu je bilo zabilježiti proživljeno pa je to, premda je izgubio svoj dnevnik, napravio iznova vrativši se u Zagreb. Tako je, uz sve slojevite i zanimljive epizode svog zarobljenništva, fiksirao svoj osobit način preživljavanja Prvog svjetskog rata u kojem je humanistika bila ključ i u najbeznadežnijim okolnostima.

IZVORI I LITERATURA

1. Cook T. The Politics of Surrender. Canadian Soldiers and the Killing of Prisoners in the Great War. *The Journal of Military History* 2006;70:637-65.
2. Feltman BK. The Culture of Captivity. German Prisoners, British Captors, and Manhood in the Great War, 1914-1920. Ph.D. Dissertation, Ohio State University, 2010.
3. Jones H. *Violence against Prisoners of War in the First World War. Britain, France and Germany, 1914-1920*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
4. Vrgoč A. *Moje uspomene na svjetski rat 1914-1920*. Zagreb: Tiskara Dragutina Spullera u Samoboru, 1937.
5. *Nacijonal* Antuna Vrgoča, Redoviti slušači Mudroslovnog fakulteta 1900.-1904., Arhiv Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
6. Spomenica Farmaceutskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1882-1957. 75 godina farmaceutske nastave na Sveučilištu u Zagrebu 1882-1957 (ur. Iveković H.). Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1958; 103.
7. Spisovnik Antuna Vrgoča, Curriculum vitae iz 1924., isprava br. 30160, Arhiv Rektorata Sveučilišta u Zagrebu.
8. Inić S, Kujundžić N. The first independent pharmacognosy institute in the world and its founder Julije Domac (1853–1928). *Pharmazie* 2011;66:720–26.
9. Grdinić V. *An illustrated history of Croatian pharmacy. Pharmacy on Croatian soil: the evidence*. Zagreb: Hrvatsko farmaceutsko društvo i Nakladni zavod Matice hrvatske, 1997; 433.
10. Pisma prof. Tschircha upućena Antunu Vrgoču, Pismohrana Odsjeka za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje Pismohrana OPMZ–HAZU), Zagreb.
11. Kujundžić N. *Spomenica u povodu 130. obljetnice nastave farmacije 1882-2012*. Zagreb: Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012; 50.
12. Dosje Antuna Vrgoča, F. 890, Personalije prosvjete, Službenički list Kraljevine Jugoslavije, kut. 425, Hrvatski državni arhiv, Zagreb.
13. <http://www.slideshare.net/InstituteOfDistanceEducationTSU/presentation-of-tomsk-state-university-tsu-russia> (pristupljeno 7. siječnja 2014.)
14. Vrgoč A. *Uputa u farmakognoziju ujedno komentar farmakognoskom dijelu Jugoslavenske farmakopeje*. Zagreb: Tiskara Dragutina Spullera u Samoboru, 1931.
15. Vrgoč A. Sličice sa bojišta. *Hrvatska* 1914; 903 od 4. studenog.
16. Vrgočevo pismo supruzi Ireni iz Omska od 2. siječnja 1915. u kojem javlja supruzi da još nije dobio novac koji je tražio da mu pošalje, Pismohrana OPMZ–HAZU.
17. http://eng.md.spb.ru/dostoevsky/other_museums/omsk/?more (pristupljeno 8. siječnja, 2014.)

18. Vrgočevo pismo supruzi iz Omska od 24. siječnja 1915. u kojem javlja da sutra putuje na selo, Pismohrana OPMZ–HAZU.
19. Vrgoč A. Gerson-Sauerbruchovo liječenje tuberkuloze i raka djetom bez kuhinjske soli i njezin upliv na nomadske i polunomadske Kirgize. *Vjesnik ljekarnika* 1929;11:249-53
20. Pismo A. Vrgoča supruzi iz Omska 27. lipnja 1915. u kojem javlja da je stigao novac koji mu je supruga poslala, Pismohrana OPMZ–HAZU.
21. Vrgočevo pismo supruzi Ireni iz Tare od 4. srpnja 1915. u kojem je izvješćuje o novom smještaju i adresi u Tari na koju može slati pisma, Pismohrana OPMZ–HAZU.
22. Vrgočevo nedatirano pismo sinu Jurici (u svojoj knjizi [4, str. 322] navodi datum 27. prosinac 1915.) u kojem javlja da je za Božić primio njegovu fotografiju, Pismohrana OPMZ–HAZU.
23. Pismo A. Vrgoča supruzi iz Tare od 15. svibnja 1917., Pismohrana OPMZ–HAZU.
24. Vrgoč A. A Siberian University. *The Chemist and Druggist* 1925;102,May 16:708.
25. Vrgoč A. Farmakognostičke crtice sa dalekog istoka II.: Farmaceutski zavod tomskog sveučilišta (Sibirija). *Farmaceutski Vjesnik* 1922;12:46–50.
26. Vrgoč A. Pharmacy in Siberia. *The Chemist and Druggist* 1928; 109,September 8: 316.
27. Vrgoč A. Farmakognostičke crtice sa dalekog istoka III.: Ljekarne i farmako-kemijska industrija u Sibiriji za vrijeme rata. *Farmaceutski Vjesnik* 1922;12:268–73.
28. Vrgočevo pismo sinu na hrvatskom jeziku iz Vladivostoka od 22. lipnja 1920., privatna zbirka obitelji Vrgoč.
29. Potvrda o demobilizaciji A. Vrgoča izdana u Dubrovniku 13. rujna 1920., privatna zbirka obitelji Vrgoč.

SAŽETAK

U radu smo analizirali dijelove autobiografskog djela hrvatskog farmakognosta i kemičara Antuna Vrgoča (1881.-1949.) naslovljenog Moje uspomene na svjetski rat 1914.-1920 koje je izašlo u Zagrebu 1937. godine. Autor ovih zapisa bio je zarobljen u listopadu 1914. godine i deportiran u Sibir gdje je kao ratni zarobljenik ostao sve do 1920. godine. Memoarska proza vezana uz život sibirskih zarobljenika tijekom Prvog svjetskog rata je rijetka pa je ovo djelo dragocjeno svjedočanstvo odnosa spram ratnih zarobljenika, međuljudskih odnosa i vještine preživljavanja jednog časnika austrougarske vojske. U tekstu ove knjige upadljiv je izostanak civilne i vojne netrpeljivosti spram zarobljenika te poštivanje Ženevske konvencije. Usvajanjem kulture, običaja i jezika svojih formalnih neprijatelja, uključivanjem u njihov civilni život i podučavanjem na Sveučilištu, Antun Vrgoč iznosi svoje katarzično iskustvo preživljavanja s jasnom porukom ratnog apsurd.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat; sibirski ratni zarobljenik; Antun Vrgoč; hrvatski farmakognost; Ženevska konvencija